



Сніжана БАЛЯ,
*методистка НМЦ виховної роботи, позашкільної освіти
та моніторингових досліджень Хмельницького ОІППО
ім. Анатолія Назаренка*

Формування національної свідомості та україномовної компетентності вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти

Освіта – вагомий складник формування національної ідентичності. Концепцією національно-патріотичного виховання дітей і молоді визначено, що на сучасному етапі розвитку України виникає необхідність здійснення системних заходів, спрямованих на виховання свідомої особистості патріота-українця, гуманіста й демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин.

Сьогодні політична, соціальна, культурна ситуація в Україні зумовлює особливу актуальність україномовної освіти в напрямі підготовки патріотично налаштованої, активної, духовно багатогранної особистості здобувача освіти, здатного результативно взаємодіяти з іншими членами суспільства державною мовою, ставитися до неї як до вищого духовного надбання народу.

Натепер, у період великих перспектив розвитку в Україні, важливо актуалізувати концепцію, яка б визначала нову стратегію цілеспрямованого й ефективного процесу виховання суб'єкта громадянського суспільства, громадянина-патріота.

Національно-патріотичне виховання є одним з пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства щодо розвитку національної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей (самобутність, воля, соборність, гідність), формування в громадян почуття патріотизму, поваги до Конституції та законів України, готовності до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України, сповідування європейських цінностей. В основу системи національно-патріотичного виховання покладено ідеї зміцнення державності як консолідуючого чинника розвитку суспільства, формування патріотизму та утвердження національних цінностей.

Післядипломна освіта – це освіта дорослих, через яку забезпечується підвищення професійного рівня кваліфікації відповідно до світових стандартів, вимог часу, особистісних і виробничих потреб, удосконалення наукового та загальнокультурного рівня, стимулювання та розвиток особистісного творчого й духовного потенціалу.

У сучасних умовах головним завданням інституту післядипломної педагогічної освіти в підготовці освітян є формування професійної компетентності педагогів, збагачення їхньої національної самосвідомості та патріотизму, україномовної компетентності, культури та гідності.

Ці якості дають змогу педагогу особистісно розвиватися, забезпечувати передачу загальнолюдських та національних цінностей українського народу здобувачам освіти. З огляду на зазначене, сучасна освіта виконує функцію стимулювання

та активізації внутрішнього життя учнів та їхньої самобутності, національної самосвідомості.

Професійна компетентність учителя – це сукупність його особистісних якостей, загальної культури та кваліфікаційних знань, умінь, методичної майстерності, гармонійна інтеграція яких у педагогічній діяльності дає оптимальний результат.

Модернізація освіти в Україні вимагає системного підходу до розв'язання питань особистісного зростання, підвищення професійного рівня та фахової майстерності педагогічних кадрів, без чого неможливе підвищення якості освітнього процесу та інтеграція нашої країни в європейський освітній простір. Одним із провідних положень Концепції «Нової української школи» є принцип безперервної освіти та навчання впродовж життя. Бо лише педагог, який володіє морально-духовним потенціалом, може виховати творчу, інноваційну особистість.

У такому контексті науково-методичний супровід має спрямовуватися на:

1. Забезпечення компетентнісного підходу до викладання предметів.
2. Удосконалення знань учителів про форми й методи роботи на уроках, сприяння впровадженню в практику досягнень педагогічної науки.
3. Розвиток і формування мовної культури; дотримання єдиного орфографічного й мовного режиму.

Пріоритети у вихованні компетентної особистості визначаються відповідно до актуальних завдань і перспектив розвитку українського суспільства, позитивної соціалізації особистості та з урахуванням вікових можливостей учнів і специфіки організації виховного процесу в закладі освіти; пов'язуються з реалізацією прав і обов'язків учасників виховного процесу як активних членів громадянського суспільства.

Досконале знання державної мови, постійна турбота про піднесення її престижу й функціонування в усіх сферах суспільного життя – одне з головних завдань мовної освіти на сучасному етапі розвитку України.

З культурою мови завжди пов'язується вміння грамотно писати й говорити, правильно добирати мовно-виражальні засоби для спілкування. Культура мови – це й загальноприйнятий мовний етикет, яким має володіти людина педагогічної професії. Проблема мовної ситуації та мовної політики в Україні має не лише соціально-політичний, а й очевидний морально-етичний і психолого-педагогічний аспект. Потребою часу була викликана необхідність науково дослідити проблему україномовної компетентності педагогічних працівників у системі післядипломної освіти. Безумовно, проблеми вдосконалення мовної культури педагогічних працівників розв'язуються в різних структурних компонентах освіти: дошкільний заклад,

школа, ВНЗ та ін. Однак важливим етапом у розв'язанні цієї проблеми залишається післядипломна педагогічна освіта. В основі сучасної провідної ідеї післядипломної освіти, з огляду на зміни в соціально-економічній ситуації України, має бути цілісний розвиток і збагачення сукупної культури педагога, що вміщує як професійні, так і особисті якості фахівця, його потреби, інтереси, можливості адаптуватися й ефективно діяти в динамічних умовах сьогодення.

Відомо, що потреба в розвитку україномовної компетентності педагогічних працівників в системі післядипломної освіти зумовлена великим значенням мовно-культурних процесів у сучасному світі, культурним відродженням, збереженням та оновленням духовного генофонду українського народу, утвердженням української мови як основного засобу спілкування в Україні, розширенням функцій і сфер застосування української мови.

Метою статті є визначення особливостей формування національної свідомості та україномовної компетентності вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти; через розв'язання вищезокреслених проблем розкрити нові підходи до організації навчання вчителів: упровадження інноваційних технологій, систематичне оновлення змісту та форм освітнього процесу в післядипломній педагогічній освіті.

Попередній огляд літератури засвідчує різні погляди вчених щодо визначення та тлумачення мовної компетентності особистості.

Теоретичне осмислення поняття «мовна компетентність» розпочалося в лінгвістичному аспекті після виходу у світ книги «Мова й мислення» (1972 р.) Н. Хомського, відомого американського вченого, який і ввів до наукового обігу це поняття. Його послідовники (Ю. Апресян, О. Кубрякова) надають перевагу терміну «мовна компетентність», проєктуючи його не лише на об'єкт, а й на суб'єкт, тобто поняття мовленнєвої компетентності входить до визначення мовної компетентності. Друга група дослідників (О. Біляев, М. Пентиліук) розмежовує мовну й мовленнєву компетентності, акцентуючи, що мовленнєва не лише пов'язана з мовною, а й формується на її основі.

Проте явище мовної (мовленнєвої, комунікативної як її різновиду) та інших типів компетентностей, пов'язаних з мовою, поліаспектне й може бути предметом дослідження не лише мовознавчої, але й інших галузей суспільно-гуманітарної науки.

Хомський Н. наголошував на тому, що мовну компетентність не можна трактувати як суто лінгвістичне або виключно психологічне явище, адже має іншу якість, і через це його неможливо пояснити звичними, відомими лінгвістам або психологам способами. Психологи, психолінгвісти, дидакти й методисти доводять, що мовна, мовленнєва, комунікативна компетентності – не лише навчальна мета, а й одна з визначальних умов оволодіння знаннями на різних освітніх рівнях.

Мовну компетентність почали трактувати як явище певного рівня обізнаності конкретного суб'єкта чи суб'єктів з ідеальною знаковою системою рідної або іноземної мови (мов), а мовленнєву – як здатність людини до практичного використання знань про мову в процесі комунікації.

Компетентнісна парадигма в освіті – це виклик, потреба та водночас проблема сучасності. Мова є знаковою за своєю природою і водночас продуктом ідеологічної (духовної) творчості, якому властиво значення, зміст, внутрішня цінність. Мова створює середовище формування спеціальних ідеологій: моралі, права, мистецтва, науки. У цьому ракурсі неминучим уявляється перетин пізнавальних полів галузі гуманітарного знання – мовознавства та педагогічної системи. Культурний дискурс педагога в Україні при своїй полісемічності

має репрезентувати культуру мовлення у вимірах україномовної компетентності.

З огляду на основні праці згаданих вище авторів, вважаємо за можливе користуватися такими визначеннями ключових понять, зокрема: мовна компетентність – це система вироблених і засвоєних у процесі мовленнєвої діяльності (особистого спостереження мови й мовлення, спілкування, навчання тощо) мовознавчих правил, достатніх для адекватного сприйняття буттєвих явищ суб'єктами мовлення; мовленнєва компетентність полягає у сформованості вмінь і навичок користування мовною компетентністю в усній чи писемній формі, у конкретних мовленнєвих ситуаціях і з певною метою.

У цьому контексті необхідно зауважити, що явищу мовної компетентності властива ієрархічність і різноаспектні виявлення відповідно до шаблів (рівнів, сходинок) ієрархічної мовної піраміди. Тож варто наголосити на компетенції щодо фонетики, лексики, морфеміки і словотвору, морфології, синтаксису й пунктуації, стилістики та правопису.

Загальновідомо, що володіння мовами як знаково-інформаційними та культурно-естетичними системами підносить суспільство на новий щабель цивілізаційного розвитку. Відповідно всі акценти – на компетентнісному підході до необхідності вивчення державної мови, що сприятиме вихованню сучасної інтелектуально й духовно розвиненої особистості, здатної до продуктивної творчої діяльності.

Осмислення вимог суспільства та держави до вчителів, вимог, пов'язаних з розвитком науки, техніки, технологій, гуманістичними змінами в суспільстві, компетентнісним та особистісно зорієнтованим підходами до освітнього процесу вказує на актуальність дослідження зокресленої проблеми та визначає одним з важливих завдань післядипломної освіти й методичних служб розвиток професійної компетентності вчителя, стимулювання його самоосвіти та саморозвитку й надання своєчасної методичної допомоги.

Процес формування національної свідомості має етапний характер. На першому етапі відбувається етнічне самовдосконалення та усвідомлення приналежності до українського народу, що є першоосновою, корінням патріотизму. На другому етапі здійснюється національно-політичне вдосконалення як усвідомлення себе частиною нації, своєї причетності до неї як до явища політичного, що має чи виборює певне місце серед інших націй. На третьому етапі завершується національно-політичне становлення, пов'язане з громадською активністю, усвідомленням політичної ситуації, у якій живе й розвивається народ.

Швидкий темп сучасного науково-технічного прогресу вимагає від учителів філологічних дисциплін розуміння необхідності зміни підходу до викладання тем профільного модуля. Однією з принципових позицій є питома вага активної роботи слухача в освітньому процесі. На таких заняттях учителі зазвичай виступають у ролі організатора процесу навчання, лідера групи, фасилітатора. Так, наприклад, під час роботи за темами, спрямованими на роботу з обдарованими дітьми, аналізуємо основні ознаки педагогічних технологій, що зорієнтовані на роботу з такими школярами, розглядаємо ускладнення змісту навчального матеріалу, можливості збільшення обсягу теоретичного матеріалу, рівень індивідуальних завдань, шляхи підвищення рівня самостійної роботи та створення умов для реалізації природних обдаровань особистості.

На практичному занятті слухачі розробляють творчі вправи, дослідницькі завдання, проблемні питання; проводять мовні спостереження і досліді, лінгвістичні ігри, що спрямовані на пробудження пізнавальної активності та створюють максимально сприятливі умови для мовленнє-

вої самореалізації здібних учнів; аналізують прийоми, що ставлять учня в активну позицію на уроці, та ситуації, в яких учень має аргументувати свою думку. Оптимальними шляхами модернізації системи неперервного підвищення кваліфікації педагогічних працівників у сучасних умовах є проведення курсів за вибором та спецкурсів, під час яких реалізовуватимуться навчальні плани і програми професійного розвитку, що містять перелік змістових модулів. Значна увага відведена спецкурсам швидкого реагування на проблеми сьогодення. Тематика навчальних занять реалізується так, щоб активізувати креативного вчителя щодо впровадження в практику інноваційних методів та прийомів, підвищення професіоналізму, ерудиції та культури, а також зосереджує увагу педагогічних працівників на новітніх формах моніторингу навчальних досягнень учнів.

Такими практичними формами можуть бути семінари, конференції, тренінги для вчителів, де розглядаються, обговорюються такі актуальні проблеми:

1. Використання мультимедійних технологій на уроках.
2. Формування творчої особистості вчителя.
3. Реалізація принципу компаративізму на уроках.
4. Виховання мовної особистості школярів засобами літератури.
5. Використання тестових форм контролю з метою перевірки комунікативної компетенції учнів.
6. Формування комунікативної компетентності учнів.
7. Сучасний урок в умовах оновленого змісту освіти.
8. Сучасні підходи до проведення та аналізу уроків.

Не менш ефективними є й виїзні семінари-практикуми, а також міжнародні та всеукраїнські науково-практичні конференції. Якщо звичайні курси підвищення кваліфікації спрямовані на підготовку вчителя до якісного викладання нових тем, розділів шкільної програми, удосконалення майстерності з певної методичної проблеми або напряму, виконання на новому рівні професійних ролей і функцій тощо, то на авторських курсах педагог-практик, який досяг високого рівня педагогічної майстерності, знайомить учителів із власною методичною системою роботи, виробленою продуктивною технологією, інноваційними формами, методами, прийомами.

Сучасна школа потребує вчителя, котрий працює у форматі творчих пошуків, що ґрунтуються на здобутках традиційної методики й охоплюють інноваційні елементи, педагога, самотивованого не на репродукцію, а на експеримент, дослідження, новаторство, готового до освіти впродовж життя.

Окрім курсової підготовки, перспективними формами підвищення рівня україномовної компетентності вчителів є:

1. Робота тимчасових творчих колективів стосовно питань методики викладання.
2. Організація і проведення для вчителів вебконференцій.
3. Розробка системи тестових завдань з метою діагностування рівня професійної компетентності вчителів.
4. Створення і проведення спецкурсу для керівників методичних об'єднань учителів «Формування україномовної професійної компетентності вчителів».

Проблематика розвитку україномовної компетентності педагога в системі післядипломної освіти пов'язана з виконанням низки важливих завдань:

- 1) розроблення теоретико-прикладних напрямів діяльності методиста щодо реалізації проблеми в системі методичної роботи;
- 2) визначення рівня володіння педагогом змістом української мови як системи;
- 3) розроблення програм з розвитку складових україномовної компетентності;

4) систематика україномовної наукової термінології, носієм якої є педагог.

Одним з основних напрямів реформування освіти є визначення потреби держави в перспективних фахівцях з різним рівнем кваліфікації, якості їхньої підготовки у вищих навчальних закладах, поєднання можливостей державної та недержавної систем вищої освіти для підготовки фахівців різних спеціальностей.

Підготовка кваліфікованих учителів передбачає компетентнісний підхід щодо викладання певного навчального предмета, оволодіння високою культурою усного мовлення, що забезпечує розуміння основних закономірностей і тенденцій.

В основу формування національної свідомості, розв'язання проблеми розвитку україномовної компетентності вчителів покладені головні напрями та завдання, які визначені в комплексних заходах Кабінету Міністрів України щодо всебічного розвитку й функціонування української мови відповідно до мовної ситуації в Україні.

Сьогодні Українська держава, її громадяни є учасниками процесів, які мають надзвичайно важливе значення для долі нашої країни, процесів, які посилюють та зміцнюють її авторитет. У сучасному глобалізованому суспільстві систематичний та системний розвиток професійної компетентності вчителя стає умовою його успіху в професійній діяльності.

Отже, мовна компетентність особистості є визначальним фактором її освіченості та інтелігентності. Питання розвитку й розширення мовної (лінгвістичної) компетентності кожного вчителя повинно стати потужним напрямом державної мовної політики, важливим завданням освітньої сфери.

Визначено необхідність реалізації нових теоретико-методичних підходів до формування та вдосконалення україномовної особистості вчителя Нової української школи, орієнтованих на становлення системи цінностей людини, національне самоусвідомлення, виховання любові до української мови як важливого складника духовної культури, чинника національної єдності, ідентифікатора нації і державності. Адже досконале володіння державною мовою є не тільки необхідним складником іміджу сучасного фахівця освіти, а й обов'язковою ознакою освіченого громадянина України.

Використані джерела

1. Актуальні проблеми філології і методики викладання мов: зб. наук. праць. Кривий Ріг, 2005. 216 с.
2. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. К.: Ленвіт, 2003. С. 9-45.
3. Кресіна І. О. Національна свідомість. Енциклопедія Сучасної України. URL: <https://esu.com.ua>
4. Кулішенко Л. А. Національна свідомість крізь призму світоглядних позицій українців. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua>
5. Огієнко О. І. Тенденції розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах: монографія / О. І. Огієнко. Суми: Еллада, 2008. 444 с.
6. Пуцов В. І. Розвиток україномовної компетентності педагогічних працівників у системі післядипломної освіти: теорія, практика : наук.-метод. посіб. / В. І. Пуцов, М. І. Скрипник; Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти НАПН України. К.: Геопринт, 2008. 248 с.
7. Розлуцька Г. М. Формування національної свідомості українців у процесі державотворення. Серія «Педагогіка, соціальна робота». Випуск 16-17. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua>
8. Сидоренко В. В. Професійно-особистісне зростання вчителя-словесника на засадах кредитно-модульної системи : навч. посіб.: у 3 ч. / В. В. Сидоренко. Донецьк: Каштан, 2010. Ч. 1. 210 с.